

6. Немов Р.С. "Психология", М. Владивосток 1999.
7. Виноградов, Г.С. Орус балдар фольклору. Оюн прелюдиялары - Иркутск, 1990.- 195б.
8. Ковязин, М. Н. Медиапланирование: исследование аудитории средств массовой информации и планирование размещения рекламы в Кирове и Кировской области [Текст]. – Киров, 2000.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М., 2004.

УДК 78

DOI 10.33514/1694-7851-2021-3-238-241

Бердигулова Назира Арсыбековна

И.Арабаев атындагы КМУ, Чыгыш таануу жана эл аралык мамилелер факультетинин
ага окутуучусу

Бердигулова Назира Арсыбековна

Старший преподаватель факультета Востоковедения и международных отношений,
КГУ им. И.Арабаева

Berdigulova Nazira Arsybekovna

Senior Lecturer, Faculty of Oriental Studies and International Relations,
KSU named after I. Arabaev

**БАЛДАР ФОЛЬКЛОРУНДАГЫ МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ
БАЛДАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫН ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ РОЛУ
РОЛЬ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСТВА У ДОШКОЛЬНИКОВ В ДЕТСКОМ
ФОЛЬКЛОРЕ**

**ROLE IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN PRESCHOOLERS IN
CHILDREN'S FOLKLORE**

Аннотация: Балдардын музыкалык чыгармачылыгын калыптандыруу - балдарды искусство менен тааныштыруунун эң маанилүү маселелеринин бири. Чыгармачыл көрүнүштөргө жөндөмдүүлүк, изилдөөчүлөр белгилегендей, айлана-чөйрөнүн, жашоо шарттын, тарбиянын таасири астында пайда болот.

Аннотация: Формирование детского музыкального творчества является одной из наиболее важных проблем приобщения детей к искусству. Способность к творческим проявлениям, как отмечают исследователи, возникает у человека не от рождения, а формируется под воздействием среды, условий общественной жизни, под воздействием воспитания.

Annotation: The formation of children's musical creativity is one of the most important problems of introducing children to art. The ability for creative manifestations, as the researchers note, arises in a person not from birth, but is formed under the influence of the environment, the conditions of social life, under the influence of upbringing.

Негизги сөздөр: балдардын музыкалык чыгармачылыгы, музыкалык - оюн фольклору, мектепке чейинки курактагы балдар, элдик көркөм маданият, элдик жашоо, угуу, оюнду кабыл алуу.

Ключевые слова: детское музыкальное творчество, музыкально – игровой фольклор, дошкольник, народная художественная культура, народный быт, слушание, восприятие игры.

Key words: children's musical creativity, musical - game folklore, preschooler, folk art culture, folk life, listening, perception of the game.

Фольклор баарына, атүгүл кичинекей балага да жеткиликтүү, элдик чыгармачылык менен байланышкан адам анын жагымдуу күчүн сезет. Улуттук өзгөчөлүктүн атмосферасында айлануу, ырларды угуу, ырларды угуу, элдик оюндарды ойноо, бала бул дүйнөгө тартылып, анын бир бөлүгү болуп калат, чыгармачылыкка киришет. Орус фольклорун жандандыруунун аркасында педагогика балдарда чыгармачылыкты калыптандырууда алмаштыргыс жардамчыга ээ болду. Ушул жагынан алып караганда бизди Л.Боронинанын "Тумар" программасы өзгөчө кызыктырды. Анын мазмунун талдап көрөлү.

Бала бакчада музыкалык фольклорду ар тараптуу изилдөө программалары. 2 жаштан 7 жашка чейинки балдарга арналган.

Программа мектепке чейинки курактагы балдардын үч жаш категориясына туура келген үч чакан программага бөлүнөт:

1. - жаш курак - "Гүленки программасы (2-3 жаш) - фольклор дүйнөсүнө киришүү;
2. - орто мектепке чейинки курак - Теремок программасы (4-5 жаш) - элдик маданияттын негиздери менен тааныштыруу;
3. - жогорку мектепке чейинки курак - Беседушка программасы (6-7 жаш) - фольклорду өнүктүрүүнүн жигердүү баскычы.

"Гүленки" программасы

Мектепке чейинки курактагы балдардын фольклордук сабактардагы негизги иш-аракеттери - угуу - кабыл алуу жана оюндар (музыкалык жана оозеки).

Ырдоо негизинен чоңдор менен кошо ырдоо түрүндө болот. Ушул эле материал алардын этнографиялык билиминин негизин түзөт. Бул мезгилде жакшы, боорукер, жеткиликтүү ырларды угуу керек, о.э.. Баланын маалыматты кабыл алуу, тутуп алуу жөндөмү (бул учурда обондун интонациялык түзүлүшү, күүнүн мазмуну жана интонациялык түзүлүшү, сөз байлыгы жана интонациялык экспрессивдүүлүгү) жөн гана эбегейсиз, аны колдонбоо - табият өзү сунуш кылган сейрек мүмкүнчүлүк.

"Гүленки" программасында көптөгөн бешик ырлары, кичинекей пестра ырлары, балдар бакчасынын ырлары бар, аларга балдар жакын адамдарынын (мугалимдердин) оозунан угушу керек. Балдар бакчасынын репертуарынан көптөгөн музыкалык мисалдар алынган.

Ырдын материалы образдуулук жагынан да ("Коён", "Короз", "Жамгыр" ж.б.) да, обондуу жана ритмикалык түзүлүшүндө да жөнөкөй.

Төмөн түшүп бара жаткан үчүнчүсү (ырдоо - "Кокерель", "Водичка-водичка" ж.б.) ыр маданияты менен таанышуунун биринчи этабында өзгөчө ыңгайлуу.

Ырга секирген ритмикалык чалкып отуруу - баланын алгачкы музыкалык-ритмикалык кыймылдарынын бири, бара-бара аны бийлөөгө үйрөтүүгө өтөт (биринчиден, чалкалап отуруу).

Бийдин элементтерин: сууга чөгүү, кол чабуу, кол менен айлануу ж.б., ошондой эле тегерек бий жана фракциялык кадамды балдар өздөштүрүшөт.

Балдардын музыкалык аспаптарында ойноо жалпы иш-аракеттерге катышуу жолу катары бала үчүн маанилүү.

Алар үчүн ышкырыктар, ызылдагандар, шылдырактар, кашыктар, коңгуроолор ритмикалык тарбиялоонун каражаты. Шылдырактарды, кашыктарды ырларда, бийлерде, коңгуроолордо, ышкырыктарда колдонуу сунушталат - мисалы, сепкилде.

Программанын этнографиялык мааниси мугалимдин баланы фольклор дүйнөсү менен тааныштыруу, жанрлар: бешик ырлары, кичинекей иттер, питомник ырлары, ырлар ж.б.

Элдик календарлар менен биринчи таанышуу жана анын жашоо, эмгек менен тыгыз байланышы, бала үчүн жаныбарлардын жана канаттуулардын сүрөттөрү аркылуу кубаныч тартуулаган бул боорукер, акылдуу дүйнөгө катышуусун сезүү маанилүү ("Кокерель", "Коён") - биздин кичинекей бир туугандарыбыз, жаратылыш менен жолугушуу аркылуу.

"Теремок" программасы

(4-5 жаштагы балдар үчүн)

Бул жаштагы балдар өз алдынча болушат, алар эң жөнөкөй жалпылоону жана талдоону жүргүзө алышат.

Балдар улуттук календар менен таанышат. Күз чогулуштар менен аяктайт, андан кийин - Рождествонун көңүл ачуусу (Рождество, муммерлер жана муммерлер, Шроветид - кыш менен коштошуу, жаз менен жолугушуу, куштардын келиши, Пасха, Иван Купала).

Практикалык материал (ырлар, оюндар, бийлер) календарга ылайык тандалып, 4 бөлүккө бөлүнөт.

Этнография: күзүндө балдар эмгек жөнүндө ырлар менен таанышышат.

Бешик ырлары менен таанышуу уланууда. Бас ырлары - бул бала үчүн маалыматтык жана эмоционалдык потенциалды камтыган жашоо мектеби.

Балдарга бешик, бешик, шайман жана үйдөгү жай, боорукер эненин колдору, бешик ырларынын темасы жана экспрессивдүү каражаттары жөнүндө маалымат берүү керек.

Бешик ырларынын цикли дагы бешик ырларынын сүйүктүү каарманы - мышыктын жашоосу менен байланыштуу, ал бешикти термелеп, кур сатып алат, кичинекей бут кийимдерди токуйт.

Күзүндө бешик ырлары менен таанышуудан башталган үй, үйдөгү ыңгайлуулук темасы кыш мезгилинде "Ермолай байкедей" - спектакль, "Трифон байкедей" - тегерек бий ойнойт.

Сабакта балдардын көңүлүн элдик ырлардын түрлөрүнө: лирика, бий, комикс жана оюнга буруу сунушталат. Жазында чакан фольклордук жанрлардын өнүгүүсүнө кайтуу логикалуу: ырлар, тамашалар ж.б.

Элдик турмуш образы "Элдик костюм" темасында ачылган. Орус элдик костюмунун поэтикасы жана символикасы жөнүндө сөз кылуу маанилүү.

Хореографиялык чеберчилик - башталгыч, жасалгалоочу жана оюндуу тегерек бийлер, бийлер. Балдардын музыкалык аспаптарында ойноо: кашык, дап, коңгуроо, ышкырык, куту.

Балдардын чыгармачылыгын өркүндөтүү үчүн кандай бай материалдык оюндар жана тегерек бийлер бар экендигин көрө аласыз.

“Сүйлөшүү” программасы

(улуу курак)

Кеңири этнографиялык жана музыкалык материалдарды камтыйт жана элдик календарды интенсивдүү өнүктүрүүгө багытталган (мисалы, 8-сентябрь - Роуан күзү, 13-сентябрь - сабиз, картошка жыйноо, 21-сентябрь - күздүн экинчи жыйыны, күз, 27-сентябрь - Көчүрүү куштун - жылдап жылган) ...

Балага арналган ырым-жырымдар, бул биринчиден, эски жаңы жылдагы жолугушуу, чөмүлтүлүү жана көзү ачыктык, бул табигый шарап жана ар кандай ыймансыздык жөнүндө окуяларга айланат.

Улгайган мектепке чейинки куракта ырдоо ишине олуттуу көңүл бурулат, бул ырдоо чеберчилигин өркүндөтүүнү билдирет: жеңил "солгун" үн, так интонация, жумшак үн чабуулу, туура дем алуу, үнөмдүү артикуляция.

Элдик ырды аткаруунун өзгөчөлүгү төмөнкү көндүмдөрдү өздөштүрүүнү билдирет: элдик аспаптарда ойноо, ырдын эмоционалдык-образдык мазмунун ачып берүү, импровизация жана чыгармачылыктын алгачкы шыктары.

Балдарды өнүктүрүүдө фольклордун мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүү үчүн программаны толугу менен талдап чыктык. Биз өз ишибизде, негизинен, жашоонун бешинчи жылындагы балдар үчүн Теремок программасына таяндык.

Балдардын музыкалык фольклору тематикасы жана мазмуну, музыкалык түзүлүшү, композициясы жана аткаруунун мүнөзү боюнча өтө бай жана ар түрдүү. 3-4 жашка чейинки балдар үчүн миниатюралык ырлар (кватриндер) бар. Бирок, улуу балдарга жеткиликтүү болгон татаал жана чоң ырлар (жүз же андан ашык ыр саптары) бар. Ырларды жеке, хор менен, бий менен аткарууга болот, речитативдүү айтылып, жарым-жартылай тегерек бийде, элдик аспаптардын коштоосунда.

Элдик обондордун музыкалык тилинин, алардын аткарылышынын, анын ичинде оюн элементтеринин, бийдин, жатка айтуунун, түстүү костюмдардын жандуу элестери аларды

кичинекей кезинен баштап, ар кандай курактагы балдардын түшүнүүсүнө жана аткаруусуна мүмкүнчүлүк берет. Элдик аткаруунун бул салттары окуу процессине комплекстүү мамиле кылууну буйруйт.

Балдарды фольклор менен тааныштыруу, биздин оюбузча, көркөм иштин негизги түрлөрүн - музыканы, хореографияны, элдик бийди, элдик театрды, көркөм сүрөт искусствосун, эмгекти синтездөөгө негизделиши керек.

Элдик көркөм чыгармалардын түстөрүнүн өзгөчө көп түрдүүлүгү, элдик обондордун жаркын музыкалык тили, жомоктогу баатырлардын мүнөздөмөлөрүнүн карама-каршылыгы, жакшылык менен жамандыктын күрөшү элдик материалдарды чыгармачылык процессинде колдонуунун максатка ылайыктуулугун болжолдоого негиз берет. Балдардын өнүгүшү. Балдар жомокторду жана ырларды жөн эле уга бербейт, алар өздөрү жомок оюнуна катышышат, алар музыкалык жана вокалдык жана пластикалык чыгармалардын, жомоктордун, куурчак театрларынын катышуучулары жана режиссёрлору.

Оюн баланын мүнөзүнө ылайык келет; ойноо процессинде бала органикалык түрдө жаңы музыкалык образдарды үйрөнөт, көндүмдөргө жана жөндөмдөргө ээ болот, анын фантазиясын өрчүтөт. Анын үстүнө, жөндөмдөрдүн өркүндөшү өзүнчө эле көңүл ачуучу жана кызыктуу оюн түрүндө пайда болот, бул билим берүү процессин калыптандыруудан ажыратат.

Бала кезинде ойноо ар кандай функционалдык жүктү көтөрүшү мүмкүн:

- таанып билүү;
- инсандын физикалык жактан өнүгүшү;
- импровизациялык жана чыгармачыл;
- уюштуруучулук жана активдүү.

Бизди өзгөчө импровизациялык жана чыгармачыл функция кызыктырды. Музыкалык - оюн фольклору - бул ырдоо менен оюндар, анда текст аракетке түртөт: "Жана биз тары сепкенбиз" - дыйкандардын эмгектеринин кыймылдары "Эки тетери" - "Ловишки" оюнуна негизделген, тегерек бий " Боярс, жана биз сизге келдик "- бүтүндөй театралдаштырылган көрсөтүү (колуктусу, үй-бүлөсү, күйөө баласы). "Жер кара жер" - (кайың дарагы өстү, гүлдөрдү теришти, өрүлгөн гүлчамбарлар). Айрым иш-аракеттерди тандап жана аткарууда балдар элдик хореография жаатындагы кыймылдарды, бий элементтерин, мимика, ымдоо жана пантомиманы, дене тарбия жаатындагы жалпы өнүгүү кыймылдарын: чуркоо, секирүү, басуу колдонушат. Тексттердин мазмуну көбүнчө импровизацияны камтыйт, бул аларды балдардын чыгармачылыгын өнүктүрүүдө колдонууга мүмкүндүк берет.

Демек, оюн процессинде бала дүйнөнү таанып, музыка, поэзия жаатындагы билимдерин жана жөндөмдөрүн кеңейтет. Оюндар, албетте, баланы физикалык жактан өнүктүрөт, булчуң аппаратын чыңдайт, пластиканы, моториканы жана ритмди сезет. Оюн баланы театр дүйнөсүнө - драматургия элементтеринин кыймылын тандоо процессинде байланыштырат. Бала баатырга айланат, иш-аракет кырдаалын башынан өткөрөт, анын образын чагылдырат: ырдоо, бийлөө үчүн экспрессивдүү кыймылдаганды үйрөнөт. Оюн ырларды музыкалык-пьесалык жана вокалдык-пластикалык чыгармаларга айлантат.

Ошентип, чыгармачылык баланын жашоосуна оюн аркылуу кирет, чыгармачыл инсанды калыптандырат, ал азыркы психологдордун айтымында, чыгармачылык жөндөмүн каалаган практикалык жана көркөм чөйрөдө көрсөтө алат.

Колдонулган адабияттар:

1. Артемиева Т.П. Жөндөмдүүлүк маселелеринин методологиялык аспектиси. М., 1977
2. Богатырев П.Г. Элдик искусство теориясынын суроолору. М, 1971
3. Богуславская З.М., Смирнова Е.О. Мектепке чейинки курактагы балдарга билим берүүчү оюндар. М., 1991
4. Борзова В.А., Борзов А.А. Балдардын чыгармачыл жөндөмдөрүн өнүктүрүү. М, 1994
5. Выготский Л.С. Бала кезиндеги элестетүү жана чыгармачылык.- М., 1991